

ภาคผนวก ก.
รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทและสถานภาพของสตรีชนบท
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รายงานการวิจัย

เรื่อง บทบาทและสถานภาพของสตรีชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำนำ

ปัจจุบันนี้ปัญหาเรื่องการนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดในการพัฒนาประเทศ กำลังเป็นเรื่องสำคัญที่ถูกนำมาพิจารณาอยู่เสมอ การนำเอาประชากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศก็ถือว่าเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างหนึ่งแต่เท่าที่เป็นมานั้น สตรีมักจะถูกทอดทิ้ง ไม่ค่อยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ทั้ง ๆ ที่สตรีก็สามารถใช้แรงงาน ความสามารถที่จะเป็นทรัพยากรในการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งถือว่าเป็นปีสตรีสากล เป็นที่น่ายินดีว่าบทบาทและความสามารถของสตรีได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา และนักวิชาการทางการพัฒนาชนบททั่วโลกก็ยอมรับว่า สตรีก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยทำให้การพัฒนาประเทศได้ผลดียิ่งขึ้น

ในประเทศไทยนั้น ถึงแม้ว่าจะได้มีการตื่นตัวในเรื่องสิทธิและบทบาทของสตรีเหมือนกับประเทศอื่น ๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วทำกันอยู่ในวงจำกัดโดยเฉพาะสังคมในเมืองหลวงการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสตรีสำหรับประเทศไทยนั้นแทบจะไม่มีเลย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมองเห็นปัญหาข้อนี้ดี และได้ทำการศึกษาลักษณะสภาพชีวิตของสตรีชนบทที่สมรสแล้ว โดยการสัมภาษณ์สตรีที่หมู่บ้านเหล่านาดี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อเดือนมีนาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2518

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิจัยระบบครอบครัวและวงจรชีวิตของสตรีชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีที่สมรสแล้ว
  - 1.1 ระยะเวลาที่คู่สมรสใหม่อาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง งานที่ผู้หญิงและผู้ชาย ทำให้กับครอบครัวของฝ่ายหญิง
  - 1.2 ระยะเวลาที่ผู้ชายไปทำงานให้กับครอบครัวของฝ่ายผู้หญิง
2. ศึกษาวิจัย การใช้เวลาของสตรีชนบท ที่สมรสแล้ว ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่าง 15-35 ปี ในกิจกรรมของครัวเรือน และกิจกรรมนอกครัวเรือน
3. เพื่อศึกษาถึงความตระหนักของสตรีชนบทที่สมรสแล้ว ในแง่ของความรู้ความเข้าใจทัศนคติ และการปฏิบัติตัวในเรื่องการวางแผนครอบครัว

ที่ตั้งของการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือกหมู่บ้านเหล่านาคี เป็นที่ทำการวิจัย เหตุผลที่สำคัญในการเลือกหมู่บ้านนี้ มีดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะคล้ายกับหมู่บ้านส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาเน้นหนัก ประเภท ก.
3. โครงการวางแผนครอบครัว เป็นกิจกรรมที่สำคัญโครงการหนึ่งในหมู่บ้านนี้ ซึ่งชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบความก้าวหน้าของงานพัฒนาชุมชน และการวางแผนงานในอนาคต

บ้านเหล่านาคี ตั้งอยู่ห่างไกลจากเทศบาลเมืองขอนแก่น ประมาณ 25 กิโลเมตรมีถนนสายขอนแก่น - บัญจศิริ ตัดผ่าน หมู่บ้านนี้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดหมู่บ้านทั่วประเทศจากองค์การซีไอ้ เมื่อปี พ.ศ. 2516 หมู่บ้านพัฒนาเน้นหนักนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันเป็นจุดเริ่มต้นจากระดับหมู่บ้าน และขยายผลการพัฒนาไปสู่หมู่บ้านข้างเคียงให้ได้สัดส่วน โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในโครงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นการพัฒนาให้กว้างขวางมั่นคงและรวดเร็ว

วิธีดำเนินงาน

การสำรวจใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์สตรีชนบทที่สมรสแล้ว อายุอยู่ในระหว่าง 15-35 ปี โดยตรงในแต่ละครัวเรือน สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ทั้งหมดเป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็งในทางเศรษฐกิจ และวงจรเจริญพันธุ์ยังไม่หมดสิ้นไป ก่อนหน้าที่จะทำการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยและพัฒนากำหนดได้พบปะเยี่ยมเยียนและสนทนากับผู้ใหญ่บ้านพร้อมทั้งได้บอกให้ทราบถึงความประสงค์ที่จะทำการวิจัยในหมู่บ้านนี้ ผู้ใหญ่ได้เรียกประชุมลูกบ้าน พร้อมทั้งแนะนำผู้วิจัยต่อที่ประชุม ตลอดจนบอกให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของการวิจัยครั้งนี้ และขอความร่วมมือจากบรรดาแม่บ้านทั้งหลายในการให้ข้อมูล การสัมภาษณ์เต็มไปด้วยไมตรีจิตอันดีเยี่ยม และได้รับความร่วมมือจากสตรีชนบทอย่างพร้อมเพรียงกัน

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ในต้นเดือนมกราคม 2518 ได้ร่างแบบสอบถามหลังจากเสร็จสิ้นแล้ว ได้นำไปทดสอบที่หมู่บ้านโคกกลาง อ.เมือง จ.ขอนแก่น การสำรวจอย่างจริงจังได้เริ่มขึ้นในเดือนมีนาคมหลังจากที่เก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ก็ได้พากลับไปวิเคราะห์ ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล รายงานการวิจัยได้เสร็จเรียบร้อยในเดือนสิงหาคม 2518 รวมเวลาที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น 4 เดือน

ลักษณะทั่วไปของสตรีชนบทที่สมรสแล้วในหมู่บ้านเหล่านี้

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สตรีชนบท จำนวน 150 คน ในจำนวนนี้ 132 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 88 เป็นภรรยาของหัวหน้าครอบครัว และอีก 18 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12 เป็นลูกสาวของหัวหน้าครอบครัว สตรีชนบทส่วนใหญ่จำนวน 149 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 99.3 แต่งงานอยู่กับสามีจนกระทั่งปัจจุบันนี้ มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เป็นหม้ายเพราะสามีถึงแก่กรรมในชนบทสังคมไทย มีความเชื่อว่า ผู้ชายเป็นเพศที่มีความสูงส่งและมีอำนาจเหนือกว่า และถูกยกย่องให้เป็นหัวหน้าครอบครัว ภรรยาที่อายุน้อยมักจะแสดงความยำเกรงสามี แม้ในขณะที่สามีไม่อยู่ในขณะที่ภรรยาอายุมากมักจะมีความเชื่อมั่นในตัวเองและฐานะของเธอในครอบครัวมากขึ้น และสามารถพูดถึงฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวได้ดีกว่า มีบางครอบครัวที่มีสตรีที่เป็นหัวหน้าครอบครัวในกรณีที่มีการหย่าร้าง หรือแยกกันอยู่ หรือสามีถึงแก่กรรม ภรรยาก็จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทน

อายุ การศึกษา จำนวนบุตร และอาชีพของสตรีชนบท

โครงสร้างของอายุ และการศึกษาของสตรี เป็นสิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างภายในแต่ละครัวเรือน และจะมีผลสะท้อนต่ออัตราของการพัฒนาในหมู่บ้านทั้งหมด ถ้าสตรีชนบทเหล่านี้มีความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน และอยู่ในวัยทำงาน คือไม่แก่ หรือเด็กเกินไปนัก และมีความรู้ความสามารถ ได้รับการฝึกอบรมอย่างเพียงพอ ก็จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาได้หลาย ๆ ด้าน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สตรีที่ขาดความรู้ ไม่มีการศึกษา โอกาสที่เขายอมรับการเปลี่ยนแปลงย่อมมีน้อย

อายุ

จากข้อมูลที่ได้พบว่าสตรีที่เป็นภรรยาของหัวหน้าครอบครัว และบุตรสาวของหัวหน้าครอบครัวจะมีอายุอยู่ในระหว่าง 15-35 ปี สตรีอายุต่ำกว่า 15 ปีไม่มีเลย ทั้งนี้เนื่องจากมีกฎหมายห้ามหญิงวัยรุ่น อายุต่ำกว่า 15 ปีแต่งงาน สตรีชนบทที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จำนวน 84 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 84 มีอายุอยู่ในระหว่าง 31-35 ปี ผู้ที่อยู่ในวัยนี้กำลังคล่องแคล่ว และไม่แก่เกินไปที่จะทำงาน อีกประการหนึ่งวงจรของการเจริญพันธุ์ยังไม่หมด และยังสามารถให้กำเนิดบุตรได้อีก

ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาของสตรีชนบทมีผลสะท้อนต่อความเจริญก้าวหน้าและการตื่นตัวของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะการศึกษาโดยทั่วไปแสดงให้เห็นถึงความรู้ ความสามารถ และค่านิยมของคนนั้น ๆ ในหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีการศึกษา และได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี ก็เป็นการง่ายที่จะทำงานร่วม

กับชาวบ้านเหล่านี้ เพราะยอมจะเป็นผู้ที่เรียนรู้ และรับได้เร็ว การศึกษาช่วยให้คนเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง และพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงและสามารถค้นหาข้อบกพร่องต่าง ๆ ได้รวดเร็ว เพราะฉะนั้นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของพัฒนากร ก็คือ การกระตุ้น หรือชักชวนให้ชาวบ้านตระหนัก สนใจ และเห็นคุณค่าของการศึกษา

การศึกษาของสตรีชนบทที่ถูกสัมภาษณ์ค่อนข้างต่ำ สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ จำนวน 139 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 92.3 เรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 มีเพียง 3 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2 จบประถมศึกษาปีที่ 7 ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนเลย มีจำนวน 6 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 6 ผู้ที่จบมศ. 3 มีเพียงคนเดียวเท่านั้น เป็นที่สังเกตว่า สตรีชนบทส่วนใหญ่จบการศึกษาแต่ประถมสี่ ภายหลังที่สำเร็จการศึกษาแล้วก็ไม่มีโอกาสได้ฝึกฝน การอ่านและเขียนภาษาไทย ทั้งนี้ก็เพราะตำราหรือเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ก็หายาก เพราะฉะนั้นก็เป็นที่ยอมรับว่า สตรีชนบทที่ถูกสัมภาษณ์ผู้ซึ่งตอบว่าได้เรียนหนังสือจนจบประถมศึกษาปีที่ 4 บางคนก็ลืม หรืออ่านเขียนตัวสะกดไม่ค่อยได้ส่วนผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าโรงเรียนเลยผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า ส่วนใหญ่จะเป็นสตรีที่มีช่วงอายุระหว่าง 31-35 ปี เมื่อตอนสมัยเป็นเด็ก การศึกษาภาคบังคับยังไม่เป็นเช่นในปัจจุบันนี้ หรือแม้ว่าบางคนที่ได้เข้าโรงเรียนมาแล้ว แต่ก็ยังเป็นระยะเวลาหลายสิบปีมาแล้ว เมื่อขาดการฝึกฝนก็มักจะลืมเลือนไป เพราะฉะนั้นการจัดการการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในหมู่บ้าน ก็จะได้ช่วยให้สตรีเหล่านี้ได้ฟื้นฟูความรู้เก่า

จำนวนบุตร

สตรีชนบทที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จำนวน 101 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 67.3 มีบุตร 3 คน หรือมากกว่าสามคนขึ้นไป ผู้ที่มีบุตรจำนวน 1 หรือ 2 คน มีเพียง 45 คนเท่านั้น ส่วนอีก 4 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.7 เพิ่งแต่งงานยังไม่มียุติ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนเด็กในหมู่บ้าน จะเป็นเด็กเล็กเสียเป็นส่วนใหญ่ และยังไม่ถึงวัยที่เข้าโรงเรียนได้ ผู้เป็นมารดาจะต้องให้ความดูแลเอาใจใส่ตลอดทั้งวัน

อาชีพหลัก

การทำงานเป็นอาชีพหลักของสตรีที่ถูกสัมภาษณ์ มีถึง 141 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 94 มีอาชีพทำนา มีเพียง 2 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 1.3 คน มีอาชีพทางด้านกรรมากรรม สตรีอีก 5 คน มีอาชีพเป็นแม่บ้าน เหลือออกนั้นก็อาชีพเป็นลูกจ้าง

ระบบครอบครัว และวงจรครัวเรือนที่เกี่ยวกับสตรีชนบท

หน่วยเศรษฐกิจ สังคม พื้นฐานในชนบทไทย ก็มีความคล้ายคลึงกับของสหรัฐอเมริกา นั่นก็คือครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก หรือในบางครั้งก็มีปู่ย่า หรือตายาย อาศัยอยู่ด้วย แต่อย่างไรก็ตามหลักของครอบครัวแรกเริ่ม จะได้รับการประนีประนอมอย่างมีระบบ ในระยะหนึ่งของวงจรครัวเรือน กล่าวคือ เมื่อลูกชายหรือลูกสาว ของครอบครัวแรกเริ่มแรกแต่งงาน ครอบครัวแรกเริ่มที่ประกอบด้วยสามี และภรรยา จะเริ่มสภาพความเป็นอยู่ในครัวเรือนที่ตนไปอาศัยอยู่ ก้าวไปสู่ฐานะที่มีอิสระ และแล้วก็ กลับกลายเป็นครอบครัวขยาย เมื่อเด็กในครอบครัว โดยเฉพาะลูกสาว แต่งงานและนำ สามีเข้ามาอยู่ด้วย ครอบครัวนี้จะปิดวงจรของตัวเอง ในฐานะเป็นครอบครัวรากฐาน ซึ่งประกอบด้วย พ่อหรือแม่ ผู้มีอายุ ลูกสาว สามีของลูกสาว และลูกที่เป็นหลานของพ่อแม่ที่เป็น สมาชิกครอบครัวรากฐาน ลูกสาวคนอื่น ๆ ซึ่งปกติจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ต่างก็มี ครอบครัวตั้งบ้านเรือนอยู่ไม่ไกลกัน ส่วนมากมักจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน ครอบครัวแรกเริ่ม และครอบครัวที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ถ้าจะมีก็น้อยมาก แม้ว่าในครอบครัวขยายขนาดเล็ก ๆ จะมีหญิงหม้าย หรือลูกสาวที่หย่าจากสามีและลูก ๆ หรือลูกที่ขอมมาเลี้ยงและลูกที่ยังไม่ได้แต่งงานของพ่อแม่ หรือญาติคนอื่น ๆ ซึ่งเนื่องมาจากเหตุผลและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ไม่สามารถจะอยู่ตามลำพังได้มาอาศัยอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังอาจมีญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงมาอาศัยอยู่ชั่วคราว และจะได้รับความอุปการะจากครอบครัวนั้นนานเท่าที่ผู้ที่มาพักต้องการจะอยู่

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าวงจรครัวเรือนจะทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างความต้องการพึ่งพาอาศัยกับความต้องการอิสระ ที่เป็นลักษณะสำคัญของคนไทย และชาติอื่น ๆ ส่วนมากถ้าไม่ใช่ทั้งหมดแม้ว่าคู่สมรสหนุ่มสาวอาจคิดชอบที่จะเริ่มชีวิตอิสระทันที ภายหลังจากแต่งงาน แต่การที่จะต้องอาศัยพ่อแม่ในเรื่องที่ดิน และสัตว์ใช้งานเมื่อออกไปตั้งบ้านเรือนของตัวเองโดยอิสระ ทำให้ต้องมีการพึ่งพาอาศัยระหว่างพ่อแม่และลูก ทำให้เป็นเรื่องที่ทำไปเพื่อประโยชน์ของลูก หรือแม่แต่พ่อแม่เองไม่ ครัวเรือนของพ่อแม่ เมื่อมีลูกชายไปอยู่ด้วยก็ได้รับประโยชน์แรงงานจากลูกชาย เป็นระยะเวลาหลายปี

ตามปกติแล้ว ลูกสาวคนเดียวของพ่อแม่คงอยู่ปรนนิบัติพ่อแม่ แต่ในกรณีที่ไม่มีลูกสาว ลูกชายคนสุดท้ายจะเป็นผู้ดูแลพ่อแม่และได้รับมรดกรวมทั้งบ้านและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น วัว ควาย คันไถ

การแต่งงาน

ตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ การแต่งงานระหว่างชาวบ้านเกิดขึ้นเร็ว สตรีชนบทส่วนใหญ่นิยมแต่งงานเมื่ออายุอยู่ในระหว่าง 17-20 ปี แต่สำหรับผู้ชาย อาจจะแต่งงานเมื่อมีอายุสูงกว่าสตรีนิดหน่อย ทั้งนี้เนื่องจากผู้ชายชนบท เมื่ออายุ 21 ปี จะต้องถูกเกณฑ์ทหารและเข้าประจำการ เป็นเวลา 2 ปี และอาจจะถูกขอร้องให้บวชเป็นพระประมาณ 1 พรรษา จึงทำให้อายุการแต่งงานยืดยาว อาจจะอยู่ในระหว่าง 22-25 ปี ปัจจุบันนี้ ช่วงอายุนี้ก็ยังคงนิยมกันอยู่สำหรับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพในทางด้านเกษตรกรรม การแต่งงานเกิดขึ้นโดยที่ฝ่ายชายไปเจรจาสู่ขอจากพ่อแม่ของฝ่ายหญิง หรือบางครั้งก็ให้เจ้าแก่ไปสู่ขอ และฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ตัดสินใจให้คำตอบว่า ตกลงหรือไม่ ทั้งนี้ ก็ด้วยความเห็นดีเห็นชอบจากพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ในหมู่บ้านเหล่านั้นดี บ่อยครั้งที่เดียวการเลือกคู่ครองมักทำในบรรดาคนที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่เมื่อมีการแต่งงานเป็นคณายนอกหมู่บ้านเกิดขึ้น ก็มักจะเป็นฝ่ายชายที่ออกไปจากหมู่บ้าน เนื่องจากความโน้มเอียงมักจะเป็นไปในทางการแต่งงานภายในกลุ่ม (Endogamy) โดยทั่วไปแล้ว พิธีแต่งงานเป็นไปอย่างธรรมดาสามัญ ส่วนใหญ่จะทำพิธีที่บ้านของเจ้าสาว คณะของเจ้าบ่าวจะแห่ขันหมากนำแก้วแหวนเงินทอง ตามที่ได้ตกลงกันไว้ก่อนหน้านั้นมายังบ้านเจ้าสาว มีการแลกเปลี่ยนของขวัญในระหว่างครอบครัว บางครั้งเป็นเงินทอง เพื่อให้หนุ่มสาวไว้ใช้สอย ตามปกติเมื่อชายหญิงแต่งงานกันแล้ว ก็มักจะเลือกที่อยู่ภายหลังแต่งงานกัน พ่อแม่ของฝ่ายผู้หญิงช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำงานระยะหนึ่ง ก่อนจะแยกเรือนเป็นอิสระไปอยู่ตามลำพัง แต่ถ้าแยกออกไปทันทีพ่อแม่ก็จะแบ่งที่ทำกินตลอดจนวัวควายให้

ที่อยู่อาศัยภายหลังแต่งงาน

ในทางอุดมคตินั้น เมื่อหญิงชายแต่งงานกันแล้ว ก็มักจะอยู่อาศัยกันกับพ่อแม่ของฝ่ายผู้หญิงเป็นระยะเวลาหนึ่ง ก่อนแยกเรือนเป็นอิสระ ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป การแต่งงานตามประเพณี และตามปกติธรรมดามักจะเริ่มด้วยการอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงชั่วระยะเวลาหนึ่งซึ่งอาจจะถือว่า ฝ่ายชายไปทำงานให้กับฝ่ายหญิง (Bride - Groom Service) ซึ่งเป็นระยะแรก ๆ ของการแต่งงาน แต่ก็ยังเป็นของธรรมดาที่คู่แต่งงานและลูก ๆ คงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ และดูแลปรนนิบัติเมื่อยามแก่เฒ่า ลูกสาวคนสุดท้อง หรือลูกชายและคู่ครองจะอยู่กับพ่อแม่ตลอดไป และจะเป็นผู้ได้รับมรดกบ้านและที่ดินที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันตามปกติแล้ว ระยะเวลาดังกล่าวจะสิ้นสุดลงเมื่อลูกสาวคนถัดไปพร้อมที่จะแต่งงาน หรือไม่ก็เมื่อคู่สมรสนั้นมีบุตรคนแรก เมื่อถึงเวลาดังกล่าวคู่สมรสจะย้ายไปอยู่บ้านใหม่ ที่สามีสร้างบนที่ดินที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงให้ บ้านของคู่แต่งงานมักจะสร้างอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิง จะเกิดกลุ่มของครอบครัวต่าง ๆ ที่รวมกลุ่มกัน มักจะร่วมมือกันในทางเศรษฐกิจ มักจะใช้ยุงฉาง สัตว์ใช้งานร่วมกัน อาจถือได้ว่า มีลักษณะของครอบครัวขยายที่มีที่อยู่อาศัยกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง

(Matrilocal Extended Family) ครอบครัวขยายที่มีที่อยู่อาศัยร่วมกับฝ่ายหญิง จะคงอยู่ต่อไปในฐานะกลุ่มของความร่วมมือ ก็เฉพาะของพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิต ก็จะแยกออกเป็นกลุ่มครอบครัวแรกเริ่ม และสิทธิในทรัพย์สินที่ดินก็จะตกเป็นของครอบครัวแรกเริ่มต่อไป ครอบครัวแรกเริ่มทั้งหลายดังกล่าวก็จะเริ่มวงจรชีวิตใหม่อีก

การสืบมรดก

ตามระบบการสืบมรดกของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านและที่ดินมักจะสืบทอดไปทางฝ่ายหญิง ซึ่งปกติจะได้แก่ลูกสาวคนสุดท้าย หรือถ้าไม่มีลูกสาวก็เป็นลูกชายคนสุดท้าย หรือลูกคนที่แต่งงานหลังสุด และจะเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ในยามชรา ตามปกติทรัพย์สินที่มีใช้ที่ดินจะแบ่งแก่ชายหญิงเท่า ๆ กัน ที่นาจะแบ่งออกเป็นสวน ๆ เท่ากับจำนวนลูกชายและลูกสาว พ่อแม่จะเหลือไว้ส่วนหนึ่งที่ตนเองจะได้ทำกิน โดยความช่วยเหลือของลูกสาวและลูกเขยที่มาอยู่ช่วยทำมาหากินเมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิตลง บ้าน ที่ดินติดกับบ้าน และที่ดินสวนของพ่อแม่ จะตกเป็นสิทธิแก่ลูกสาวคนสุดท้ายหรือลูกคนที่ช่วยพ่อแม่อยู่เป็นคนสุดท้าย เพราะฉะนั้นสิทธิของสตรีเกี่ยวกับการทำนิติกรรมได้ตามลำพังจึงสำคัญมากสำหรับสตรีเหล่านี้

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ระบบครอบครัวของหมู่บ้าน มีลักษณะที่เป็นระบบให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายเท่าเทียมกัน แต่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องฝ่ายหญิง ในเรื่องการเลือกที่อยู่อาศัย ภายหลังจากแต่งงาน และการสืบมรดกของทรัพย์สินบางส่วนเท่านั้น

สภาพทางสังคมและสิทธิของสตรีชนบท

โดยเหตุที่ระบบการเลือกที่อยู่อาศัย และการสืบทอดมรดกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายหญิง มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องทางฝ่ายหญิงมาก เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงมีสถานภาพทางสังคมสูง นอกจากนี้สตรีชนบทเหล่านี้ก็ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในทางด้านเศรษฐกิจ มีบทบาทสำคัญในการผลิต มีส่วนเข้าร่วมในความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว และช่วยจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง เป็นตัวแทนของสามีเข้าร่วมประชุมในระดับหมู่บ้าน เมื่อสามีไม่อยู่หรือไม่สามารถจะเข้าประชุมได้ ผู้หญิงจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อสามีสิ้นชีวิตลงหรือหย่าร้างกัน จนกระทั่งบุตรชายคนโตบรรลุนิติภาวะ ก็จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและดูแลแทนแม่ สถานภาพของผู้หญิงจะสูงขึ้นอีก เมื่อลูกสาวแต่งงานและนำลูกเขยมาช่วยทำมาหากินในบ้านเรือน

แม้ว่า สตรีชนบทจะไม่มีโอกาสได้บวชเป็นพระ แต่เธอก็ได้แสดงบทบาทอย่างดีเลิศในกิจกรรมหรือพิธีทางศาสนา สนับสนุนให้สามีประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และชาวพุทธตระหนักดีว่า ผู้หญิงเป็นบุคคลสำคัญในการเลี้ยงดูอบรมบุตร แม้ว่าผู้หญิงชนบทจะมีส่วนในชีวิตครอบครัว แต่ในเรื่องการตัดสินใจแล้ว สามีจะเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ กฎหมายไทยจำกัดสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว และเสียเปรียบฝ่ายชาย

เชื่อว่าผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะต้องได้รับความยินยอมจากสามีก่อนทำนิติกรรม เช่น ซื้อขายบ้าน ที่ดิน เป็นต้น โดยทั่วไปสตรีชนบทไม่ได้ตระหนักถึงข้อเสียเปรียบอันนี้เลย จึงจำเป็นที่จะต้องให้ความรู้แก่สตรีชนบทในด้านนี้

จากการศึกษาวิจัย จะเห็นว่า ระบบครอบครัวและวงจรชีวิตในหมู่บ้านเหล่านี้ก็คล้ายกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่อยู่อาศัยตอนวัยเด็ก และวัยสาว

สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ 146 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 97.3 อาศัยอยู่กับพ่อแม่เมื่อตอนเป็นเด็ก ผู้หญิงจำนวน 140 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 93.9 ที่ยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่เมื่อโต มีจำนวนน้อยที่อาศัยอยู่กับปู่ย่า หรือตายาย หรือญาติพี่น้องในตัวเมือง เมื่อสมัยเด็ก ๆ สตรีเหล่านี้จะช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน และช่วยทำนา เมื่อโตขึ้นมีครอบครัวก็แยกไปอยู่อิสระและหากินตามลำพัง ซึ่งก็ได้แก่การทำนา เป็นอาชีพหลัก

อายุของการแต่งงาน

ดังได้กล่าวมาแล้ว ผู้หญิงชนบทแต่งงานเร็ว ส่วนมากจะแต่งงานเมื่ออายุ 17 ถึง 20 ปี สตรีชนบทจำนวน 40 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 26.7 แต่งงานเมื่ออายุ 20 ปี ผู้หญิงจำนวน 15 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 และจำนวน 22 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 21.3 แต่งงานเมื่ออายุ 17 และ 18 ปี ตามลำดับ สตรีจำนวน 14 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 9.3 แต่งงานเมื่ออายุ 25 ปี คนที่แต่งงานช้าให้เหตุผลว่า เขาทำงานรับจ้างอยู่หลายปี และพ่อแม่ก็ต้องการความช่วยเหลืออยู่

มีบ้านเป็นของตนเองภายหลังแต่งงาน

สตรีในหมู่บ้านเหล่านี้จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ เป็นระยะเวลาหนึ่งหลังจากการแต่งงานแล้ว ผู้วิจัยได้ถามสตรีเหล่านี้ว่า มีบ้านเป็นของตนเองในทันทีที่แต่งงานหรือ สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ 130 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 92.7 ตอบว่า "ไม่มี" มีเพียง 11 คนเท่านั้นที่มีบ้านเป็นของตนเองภายหลังแต่งงานแล้ว สตรีที่ยังไม่มีบ้านเป็นของตนเอง จำนวน 139 คน ก็จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ เป็นเวลา 1 ถึง 3 ปีบ้าง มีสตรีจำนวน 30 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 20.2 อาศัยอยู่กับพ่อแม่จนถึง 4 ถึง 6 ปี มีเพียง 28 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 18.2 เท่านั้น ที่อยู่ กับพ่อแม่เกินกว่า 6 ปีขึ้นไป

ระยะเวลาที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ระยะเวลาที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ หรือบางครั้งเรียกว่าเป็นระยะที่ผู้ชายไปทำงานให้กับฝ่ายหญิง หรือระยะทดลองของการแต่งงาน จะสิ้นสุดลงเมื่อลูกสาวคนถัดไปของครอบครัวเตรียมตัวที่จะแต่งงานหรือภายหลังจากคู่แต่งงานให้กำเนิดบุตรคนแรกแล้ว

ลูกสาวที่แต่งงานก่อนของครอบครัวก็แยกเรือนออกมาปลูกอยู่ใกล้ ๆ บนที่ดินที่พ่อแม่อนุญาตให้ สตรีที่แต่งงานแล้ว และอาศัยอยู่กับพ่อนานกว่า 2 ถึง 3 ปี ให้เหตุผลว่าพ่อแม่ต้องการแรงงานของสามีให้ช่วยในการทำงาน

พ่อแม่จัดหาสิ่งของให้ในวันแต่งงาน

ก่อนที่จะแต่งงาน บิดามารดา ของคู่บ่าวสาว จะต้องตกลงกันเรื่องสินสอดทองหมั้น และทรัพย์สินที่จะยกให้แก่คู่แต่งงาน เพื่อเป็นทุนทรัพย์ให้แก่หนุ่มสาว ไม่ใช่ให้แก่พ่อแม่ของ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่อาจจะให้เป็นค่าน้ำนมทดแทนพ่อแม่ของฝ่ายหญิงบ้างเล็กน้อย เมื่อลูกสาว ถึงวัยแต่งงานก็จะนำสามีมาอยู่ร่วมด้วย เพราะฉะนั้นครอบครัวของทางฝ่ายหญิง จึงเป็นผู้ เตรียมสิ่งของเครื่องใช้ อาจจะเป็นมุ้งหมอน เสื้อ ที่นอน ตลอดจนเครื่องใช้จำเป็นอื่น ๆ ให้ แก่คู่แต่งงาน และในระยะนี้ทางครอบครัวของฝ่ายหญิง ก็จะมีกำลังในการผลิตและผลผลิตมากที่สุด ที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก อาจจะมีเพิ่มมากขึ้น ในบางกรณี พ่อแม่ก็ยกบ้านให้แก่คู่แต่งงานใหม่ แต่ส่วนใหญ่ของสตรี จำนวน 118 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 78.7 ได้รับสิ่งของเครื่องใช้ในเรือน มีเพียง 72 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 21.3 เท่านั้น ที่ได้รับที่ดินเป็นของขวัญแต่งงาน

การแต่งงานกับญาติ

สตรีส่วนใหญ่ จำนวน 130 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 86.7 แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน เดียวกัน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง การแต่งงานกับญาติพี่น้องไม่ค่อยจะมี มีเพียง 20 คนหรือคิด เป็นร้อยละ 13.3 เท่านั้น ที่แต่งงานกับญาติชั้นสอง เช่น เป็นลูกพี่ลูกน้องกัน ดังนั้นจึง อาจกล่าวได้ว่าครอบครัวในหมู่บ้านทุกครัวเรือน หรือส่วนใหญ่จะต้องมีความสัมพันธ์กันไม่ทาง สายโลหิตก็โดยการแต่งงาน ฉะนั้นความร่วมมือหรือแม้แต่ความขัดแย้งต่าง ๆ เกิดขึ้นระหว่าง บุคคล หรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง ก็ย่อมจะมีผลกระทบกระเทือนต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลทั้งหมู่บ้าน

ระยะเวลาที่พ่อแม่ยกกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่คู่แต่งงาน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า กลุ่มครัวเรือนอันประกอบด้วย ครอบครัวลูกสาวและครอบครัว เดิมของพ่อแม่ จะเป็นกลุ่มความร่วมมือที่เข้มแข็งที่สุดในขณะที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ และยังไม่ ได้แบ่งทรัพย์สินโดยเฉพาะที่ดินให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่ลูก ๆ การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่ลูก ๆ ไม่มีกฎหมายตัว สตรีจำนวน 47 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 39.2 กล่าวว่า พ่อแม่ยกที่ดินให้ทำกินภายหลังปีแรก ของการแต่งงาน สตรีอีก 22 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 18.3 กล่าวว่า ได้รับที่ดินส่วนแบ่งจาก พ่อแม่ภายหลังจากแต่งงานหรือเป็นเวลา 2 ปี และมีสตรีจำนวน 30 คนยังไม่ได้รับส่วนแบ่งที่ ดินจากพ่อแม่

สามีช่วยทำงานในครัวเรือน

เมื่อแต่งงานแล้ว ผู้ชายจะไปอาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง และในระยะนี้ ผู้ชายในฐานะเป็นลูกเขยใหม่ จะต้องตื่นแต่เช้าตรู่ และช่วยทำงานทุกประเภทที่ต้องใช้แรงงานหนัก สามีจะช่วยพ่อแม่ของฝ่ายภรรยา ในการทำนา ตัดฟืน ตักน้ำ ฯลฯ สามีของสตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะช่วยพ่อแม่ของฝ่ายหญิงทำนา ตักน้ำ ต่ำข้าว นอกจากสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกันโดยตรงแล้วญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องอยู่ หรือเพื่อนบ้านใกล้เคียงก็อาจจะให้ความช่วยเหลืออีกก็ได้ นอกจากนี้ยังช่วยพ่อแม่ของฝ่ายหญิงในการค้าขาย ข้าว หรือวัว ควาย เป็นต้น

ระยะเวลาในการปลูกบ้านใหม่

โดยทั่วไปแล้ว ครอบครัวของฝ่ายสามี มักจะช่วยในการปลูกเรือนใหม่ แต่ในหมู่บ้านเหล่านาคี สตรีส่วนใหญ่กล่าวว่า ตนไม่ได้รับความช่วยเหลือจากพ่อแม่ของฝ่ายสามีแต่อย่างใด ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คู่แต่งงานจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่เป็นระยะเวลาหนึ่ง และแยกครอบครัวไปเป็นอิสระ ในการตั้งบ้านเรือนใหม่นั้น ลูกสาวจะได้รับส่วนแบ่งเป็นที่ดินจากพ่อแม่ และยังคงไม่โอนกรรมสิทธิ์ให้ทันที ขณะนั้น แต่จะต้องคอยจนพ่อแม่สิ้นชีวิตไปแล้ว สตรีจำนวน 31 คนกล่าวว่า ได้ปลูกบ้านใหม่ ภายหลังจากสามปีของการแต่งงาน ส่วนสตรีจำนวน 22 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 18.5 ปลูกบ้านของตนภายหลังปีแรกของการแต่งงาน แต่ยังมีสตรีจำนวน 29 คน ยังไม่ได้ปลูกบ้านใหม่เลย ขณะนี้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ไปเรื่อย ๆ บางคนให้เหตุผลว่าเพราะตนเองเป็นลูกคนเดียว หรือลูกสาวคนสุดท้อง มีหน้าที่รับเลี้ยงดูพ่อแม่ที่สูงอายุ ไม่สามารถจะประกอบอาชีพได้แล้ว และจะเป็นผู้ได้รับบ้านที่ดินและทรัพย์สินของพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิต ตนก็จะได้ครอบครองบ้านที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ และไม่จำเป็นต้องสร้างขึ้นใหม่

ระยะเวลาที่ใช้ในการสร้างบ้านใหม่

โดยทั่วไป ลักษณะของบ้านในชนบท จะเป็นแบบเรือนไม้ชั้นเดียว หรือบางครั้งก็เป็นกระต๊อบเล็ก ๆ ยกพื้นสูงจากพื้นเดิมประมาณ 3 เมตร มีห้องประมาณ 1-2 ห้อง หลังคามุงสังกะสีหรือใบจาก ฝากระดานที่ใช้กันห้องก็มักจะใช้ไม้ไผ่สานขัดแตะ ในบ้านก็จะประกอบด้วยห้องนอนใหญ่ห้องหนึ่ง พ่อแม่ลูกอาจจะนอนรวมกัน และมีมุมหนึ่งจัดเป็นที่สำหรับปรุงอาหารหรือเป็นห้องครัว การที่ต้องยกใต้ถุนสูงก็เพื่อป้องกันน้ำท่วม และชาวบ้านก็มักจะเลี้ยงสัตว์ไว้ใต้ถุนเรือน เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ เป็นต้น บันไดทางขึ้นก็อยู่ทางด้านหน้าของบ้าน ถัดจากตัวบ้านไปเล็กน้อยอาจจะอยู่ด้านหลัง จะปลูกเป็นยุงฉางสำหรับเก็บข้าว การปลูกบ้านใหม่นั้นส่วนมากจะได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน และกินเวลาประมาณ 1 เดือนก็เสร็จ สตรีส่วนใหญ่จำนวน 66 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 54.6 กล่าวว่า ใช้เวลาทั้งหมด 3-4 อาทิตย์ ในการปลูกบ้าน ส่วนอีก 17 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 14.0 กล่าวว่า ใช้เวลาสร้าง 1 อาทิตย์เท่านั้น

เวลาที่ใช้ในการทำงานบ้าน และงานนอกบ้าน

ในครอบครัวชนบทไทย การเริ่มต้นวันใหม่จะเริ่มตั้งแต่อรุณรุ่ง ระหว่างตีห้าถึงตีห้าครึ่ง โดยที่ผู้หญิงจะลุกขึ้นก่อไฟ และนั่งข้าวเตรียมไว้สำหรับเป็นอาหารเช้าของครอบครัว และเอาไว้ใส่บาตรด้วย ต่อจากนั้นแม่บ้านก็จะไปอาบน้ำในสระหรือบ่อน้ำ และกลับมาเตรียมอาหารเช้า ซึ่งก็จะเป็นอาหารง่าย ๆ เช่น น้ำพริก ผักต้ม หรือไข่ต้ม สมาชิกในครอบครัวจะรับประทานอาหารเช้าในเวลา 7.00 - 7.30 น. หรือภายหลังจากได้ถวายข้าวพระ หรือวิญญานของบรรพบุรุษแล้ว อาหารเช้าอาจจะรับประทานกันในครัวหรือระเบียงบ้านแล้วแต่ความสะดวก โดยสมาชิกในครอบครัวจะนั่งล้อมรอบถาดสำหรับข้าว เมื่อเวลา 8.30 น. ผู้หญิงก็ทำการเก็บกวาดล้างภาชนะ ซักผ้า เก็บที่นอน ในบางวัน สตรีแม่บ้านก็จะออกไปจ่ายตลาดใกล้ ๆ บ้าน ในตอนกลางวันก็อยู่บ้านเลี้ยงลูก ซักรีดเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัว ทำสวนครัว และดูแลบ้านช่อง อาหารกลางวันจะรับประทานกันในระหว่างเวลา 13.00 - 14.00 น. ส่วนอาหารเย็นรับประทานกันประมาณ 19.00 น. ตกตอนกลางคืนก็จะจุดตะเกียงขึ้น และเป็นเวลาที่ชาวบ้านได้พักผ่อน หลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้ว บางครอบครัวก็จะนั่งสนทนากัน หรือในบางครั้งก็ออกไปเยี่ยมคุยกับเพื่อนบ้าน จนกระทั่งเวลา 21.00 น. ก็จะกลับบ้าน เตรียมตัวเข้านอน ภายหลังจากที่ได้สวดมนต์ไหว้พระเรียบร้อยแล้ว

ในฤดูการทำนา ผู้หญิงจะออกไปทำงานเคียงคู่กับผู้ชายในทุ่งนา ขณะที่ผู้ชายไถพรวน ผู้หญิงก็ทำหน้าที่หว่านเมล็ดข้าว ตามปกติชาวนาจะทำงานตลอดทั้งวัน เริ่มตั้งแต่ 8.00 - 9.00 น. ไปจนกระทั่งถึง 17.00 - 18.00 น. การเก็บเกี่ยวข้าวจะเริ่มราว ๆ ต้นเดือนธันวาคม และจะไปสิ้นสุดลงในเดือนกุมภาพันธ์ หรือต้นเดือนมีนาคม ตามปกติแล้วผู้หญิงและผู้ชายจะช่วยกันทำนาร่วมกันในทุก ๆ ขั้นตอน ตั้งแต่ ไถ หว่าน ดำ จนกระทั่งเก็บเกี่ยวข้าว แม้ว่าผู้ชายจะทำงานหนัก ๆ เป็นส่วนมาก ภายหลังจากเสร็จจากการเก็บเกี่ยวแล้วครอบครัวชาวนาก็จะมีเวลาว่างที่จะไปทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การทอผ้า ปั่นด้าย จักสาน หรือซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

ขนาดของที่ดินที่ทำการเพาะปลูก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จำนวน 70 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 46.6 ทำนาประมาณ 11 - 30 ไร่ มีเพียง 3 คนเท่านั้น ที่ทำมากกว่า 51 ไร่ขึ้นไป เป็นที่สังเกตว่ามีสตรีจำนวน 7 คน ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง และก็ได้เช่าคนอื่น แต่หันไปประกอบอาชีพทางด้านกรรมากรรม และมีสตรีคนหนึ่งรับจ้างทำนาเป็นเดือน

แม้ว่าขนาดของที่ดินที่ทำการเพาะปลูก จะมีขนาดใหญ่ แต่ก็เป็นที่สังเกตว่าผืนนาอยู่กันกระจัดกระจาย บางแห่งก็อยู่ไกลจากบ้านมาก การแบ่งแยกที่ดินออกเป็นผืนเล็กผืนน้อย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเพาะปลูก ถ้าสตรีเหล่านี้มีที่นาอยู่กระจัดกระจายไป ก็จะทำให้เกิดความ

ยากลำบากในการเคลื่อนย้าย วัว ควาย คันไถ หรืออุปกรณ์ในการทำนาทำให้ผลผลิตลดลง ตัวอย่างเช่น สตรีบางคนมีที่นาอยู่ใกล้บ้านประมาณ 5 ไร่ แต่มีที่สำหรับปลูกพริกห่างไกลออกไปถึง 10 กม. การแบ่งแยกที่ดินออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย ทำให้เสียเวลาในการเดินทาง เวลาที่เสียไปจากการเดินทางจากที่นาหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง ควรจะได้นำมาใช้ประโยชน์ ชาวนาบางคนต้องใช้เวลาเดินทางถึง 2 ชม. เพื่อไปทำนาในอีกที่หนึ่งทำให้เกิดความเมื่อยล้า และต้องการพักผ่อนก่อนที่จะลงมือทำงาน เพราะฉะนั้นการแบ่งแยกที่ดินออกเป็นแปลงเล็กและแปลงน้อย จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่องานพัฒนาชุมชนอย่างใหญ่หลวง ประเทศที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่ มีจุดมุ่งหมายที่จะเพิ่มพูนรายได้ของประชาชน แต่ถ้ารายได้ของประชาชนมีแต่พอกินพอใช้ ก็ป่วยการที่จะพัฒนาในด้านอื่น ๆ เพราะว่าจะไม่มีเงินเพียงพอที่จะไปใช้จ่ายใช้สอยซื้อของเครื่องใช้ เพราะฉะนั้น รัฐบาลควรหาวิธีการที่จะทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น โครงการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจให้ดีขึ้น การสร้างถนน ก็ถือว่าเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง แต่การส่งเสริมอาชีพของชาวชนบทโดยตรงจำเป็นกว่า เช่นว่าการจัดหาเมล็ดข้าว และข้าวพันธุ์ใหม่ มาแจกจ่ายแก่ชาวบ้าน มีการสาธิต การใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง เป็นต้น ส่งเสริมให้ชาวนา ส่งบุตรหลานเล่าเรียนในชั้นสูง และหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อป้องกันการแบ่งแยกที่ดินออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย

ทำงานในทุ่งนา

ตามสถิติการสำรวจในปี พ.ศ. 2503 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏว่าชาวนาทำงานในทุ่งนาเพียง 87 วันเท่านั้นในรอบปี เฉลี่ยแล้วเป็นการทำงานวันละ 8 ชม.ต่อวัน อย่างไรก็ตามก็ตีผลผลิตที่ได้จากการทำนาไม่ค่อยจะสูงนัก เพราะฉะนั้นการทำงานในทุ่งนาต้องการแรงงานช่วยมาก ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จำนวน 131 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 89.3 ทำงานในทุ่งนาตลอดทั้งวัน เมื่อเป็นฤดูทำนา นั่นก็หมายความว่า สตรีเหล่านี้ทำงาน 87 วันต่อปี มีเพียง 17 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.7 ทำงานในทุ่งนาเป็นบางครั้ง อาจจะไปบ้างไม่ไปบ้าง

วิธีการไปทำงาน

ในหมู่บ้านเหล่านี้ ไม่มีพาหนะรับส่ง หรือรถรับจ้างภายในหมู่บ้าน ส่วนมากชาวบ้านจะใช้วิธีเดินไปทำงาน บางคนที่มีฐานะพอที่จะซื้อจักรยาน หรือรถจักรยานยนต์ ก็ได้ใช้รถเป็นพาหนะ สตรีส่วนใหญ่ 136 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 94.4 เดินไปทำนา มีเพียง 8 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 5.6 ที่จักรยานไป

เวลาที่ใช้ในการทำนาต่อวัน

สตรีส่วนใหญ่ 76 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.7 ใช้เวลา 7 ถึง 9 ชม. ทำงานในทุ่งนาในฤดูทำนา มีเพียง 9 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 6.7 เท่านั้น ทำงานน้อยกว่า 1 ชม. ใน 1 วันตามปกติสตรีชนบทจะตื่นแต่เช้าตรู่ เพื่อเตรียมอาหารสำหรับครอบครัว แล้วก็ออกไปทำงาน

ในทุ่งนา ถ้าหากนาอยู่ไกลจากบ้านพัก ก็จะนำอาหารกลางวันไปรับประทานด้วย และจะอยู่ทำงานในทุ่งนาจนกระทั่งมืดค่ำ เนื่องจากกระยะการทำงานในทุ่งนาล้นมาก เพียง 87 วันต่อปี เพราะฉะนั้นสตรีเหล่านี้จะมีเวลาร่างหลังจากเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว ก็จะหาอาชีพอื่นทำในระหว่างปี เป็นต้นว่า เป็นคนรับใช้ตามบ้าน เป็นพี่เลี้ยงเด็ก หรือทอผ้าขายงานอดิเรกของสตรีเหล่านี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัว สตรีชนบทส่วนใหญ่จะรู้จักการทอผ้าขายเป็นสินค้า และเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ครอบครัว

จำนวนผู้ช่วยในการทำงาน

สตรีชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ การทำนา สตรีจำนวน 110 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 76.4 มีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ช่วยเหลือในการทำงาน มีจำนวนร้อยละ 16 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.2 เท่านั้น ที่ว่าจ้างคนงานมากกว่า 5 คนขึ้นไปมาช่วยทำนา ในฤดูทำนา การจ้างแรงงานคนมาช่วยในการทำงานจำเป็นมาก โดยเฉพาะผู้ซึ่งมีที่นาทำการเพาะปลูกมาก

ในหมู่บ้าน มีประเพณีอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า ประเพณีลงแขก ชาวบ้านจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาช่วยกันทำนา เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะช่วยกันในด้านแรงงาน โดยไม่คิดค่าแรงตอบแทน ประเพณีนี้มักจะกระทำกันในการเก็บเกี่ยวข้าว และการปลูกสร้างบ้านเรือน ตามปกติผู้เป็นเจ้าของบ้านหรือเจ้าของนาจะเป็นผู้จัดหาอาหารและเครื่องดื่ม เช่น เหล้าให้เพียงพอกับจำนวนผู้ที่มาช่วยงาน การลงแขกเป็นวิธีการฝึกหัดให้เกิดความเข้าใจ และความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน เป็นการสอนให้รู้จักการตอบแทนในสิ่งที่ผู้อื่นทำไว้แก่ตน นอกจากนี้การทำงานร่วมกลุ่มทำให้เกิดความสามัคคี และความสนุกสนาน อย่่างไรก็ดี ประเพณีลงแขกนี้ได้ลดน้อยถอยไป ทั้งนี้เพราะเป็นการไม่สะดวกที่จะดำเนินการ ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานค่อนข้างต่ำ และหาได้ไม่มากนัก ผลผลิตสามารถทำให้ขึ้นได้โดยการใช้เครื่องทุ่นแรง และเทคนิคความรู้ความเข้าใจ การลดการแบ่งแยกที่ดินให้น้อยลง แรงงานที่เหลือจากการเกษตรจะได้นำมาใช้ในด้านอื่น ๆ เช่น ในด้านอุตสาหกรรม เป็นต้น

เวลาที่ใช้ในงานบ้าน

ตามธรรมเนียมสตรีชนบทไทยจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลและให้การอบรมสั่งสอนลูก ๆ และช่วยดูแลพ่อแม่ และญาติพี่น้องที่ชรา ตลอดจนการดูแลรักษาบ้านเรือน ทำหน้าที่ซักผ้า ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน ในบางครั้งสามีก็จะช่วยเหลือแบ่งเบาภาระโดยช่วยเลี้ยงลูก ทำกับข้าว ตักน้ำ ฯลฯ ให้การอบรมสั่งสอนศีลธรรมและจรรยาแก่ลูก ๆ

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจการใช้เวลาในการทำงานบ้านของสตรีชนบทเหล่านี้ก็พอจะประมาณได้อย่างคร่าว ๆ ว่า สตรีเหล่านี้ใช้เวลาในกิจกรรมไหนมากน้อยเท่าใด เนื่องจากว่าในหมู่บ้านไม่มีนาฬิกาใช้ เพราะฉะนั้นเวลาที่ได้จึงเป็นเวลาโดยประมาณเท่านั้น

การเตรียมอาหาร สตรีชนบทส่วนใหญ่ได้รับการฝึกอบรมจากกรมการพัฒนาชุมชนในเรื่องอาหารและโภชนาการ สตรีเหล่านี้มีความรู้พอสมควรในเรื่องการเตรียมอาหารหรือประกอบอาหารให้มีคุณค่า และใช้เวลาที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามก็ยังมีอาหารที่ชาวบ้านบริโภค ก็ยังไม่ได้คุณค่าหรือครบตามที่ร่างกายต้องการ สตรีชนบทส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 41.3 ใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ชม. ในการปรุงอาหารสำหรับครอบครัว ไม่มีใครใช้เวลาเกินกว่า 4 ชม.เลย

การเลี้ยงดูบุตร สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ จำนวน 48 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 32 ใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ชม. ในการดูแลและเลี้ยงลูก มีจำนวนถึง 39 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 26 ใช้เวลามากกว่า 5 ชม. ในการเลี้ยงดูบุตร ทั้งนี้ ก็เพราะมีลูกเล็ก ๆ ต้องดูแลตลอดทั้งวัน

การซื้ออาหารหรือไปจ่ายตลาด ในหมู่บ้านเหล่านี้มีร้านขายของชำเล็ก ๆ อยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการสะดวกต่อการที่สตรีแม่บ้าน จะไปจับจ่ายซื้อของแห้งของใช้ในครัวเรือน ในบางครั้งจะมีพ่อค้าเข้าไปขายอาหารจำพวกเนื้อปลา ผัก และพวกเสื้อผ้าสำเร็จรูปต่าง ๆ เพราะฉะนั้นสตรีในหมู่บ้านจึงไม่ค่อยไปตลาดมากนักหรือถ้าหากจะต้องไปก็ใช้เวลาเพียงเล็กน้อยเท่านั้นสตรีจำนวน 51 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 38 กล่าวว่า พวกเขาใช้เวลาน้อยกว่า 1 ชม. ในการจ่ายตลาด มีเพียงร้อยละ 10 ของสตรีแม่บ้านเท่านั้นที่เข้าไปจ่ายของในตัวเมือง และใช้เวลาประมาณ 2 ชม. ขึ้นไป ในกรณีที่ฐานะยากจนมาก ๆ ก็จะเลี้ยงเปิดโกไว้กินเอง

การซักเสื้อผ้า สตรีแม่บ้านส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 49.3 ใช้เวลาซักผ้าประมาณครึ่งชั่วโมง ถึงหนึ่งชั่วโมง ส่วนใหญ่จะนำผ้าไปซักเวลาอาบน้ำ และเสื้อผ้าก็มันน้อยชิ้น จึงไม่ค่อยจะสิ้นเปลืองเวลามากนัก

การทำความสะอาดบ้านเรือน เนื่องจากบ้านในชนบท ไม่ค่อยใหญ่โตมากนัก สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีห้องเพียง 2 ห้องเท่านั้น จึงทำให้ประหยัดเวลาในการทำความสะอาด สตรีส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 70.7 ใช้เวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมงในการปัดกวาด เช็ดถูบ้านเรือน

การเลี้ยงสัตว์ สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จำนวน 86 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 82 ไม่ได้เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ตามปกติจะให้ลูกและสามีเป็นผู้ดูแล ไล่ต้อน และนำสัตว์ไปกินหญ้าตามทุ่งนา สตรีที่เลี้ยงสัตว์คิดเป็นร้อยละ 26 ซึ่งได้แก่ เปิด โก่อ หมู วัว ควาย กล่าวว่าเธอใช้เวลาน้อยกว่าหนึ่งชั่วโมงในการให้อาหารสัตว์ ในหมู่บ้านนี้ ไม่นิยมเลี้ยงหมู เพราะอาหารสัตว์มีราคาแพง แต่หันมานิยมเลี้ยงวัวแทน เพราะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐบาล และขายได้ราคาดีกว่า

การทำสวนครัว สตรีแม่บ้านจำนวน 86 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 57 ไม่ทำสวนครัว เพราะขาดแคลนน้ำและโรคแมลงรบกวน สำหรับผู้ที่ทำสวนครัว คิดเป็นร้อยละ 17.3 ใช้เวลาเพียง 1 ถึง 2 ชม. ในการรดน้ำพรวนดิน หรือให้การดูแลรักษาพืชสวนครัว

การทอผ้า สตรีชนบทส่วนใหญ่รู้จักการทอผ้า จากการสำรวจทราบว่า มีสตรีเป็นจำนวนถึง 57 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 38 ไม่ได้ทอผ้า ทั้งนี้เนื่องมาจากวิทยาการสมัยใหม่ของที่ประดิษฐ์หรือทำด้วยมือได้ถูกแทนที่ โดยสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน แทนที่ชาวบ้านจะทอผ้าไว้ใช้เอง กลับหันไปนิยมซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป และใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำเงินรายได้จากการทำไร่ทำนาอย่างเป็นหลักเป็นสัน จะมีบ้างบางรายก็ทอผ้าไว้ใช้และเป็นเพียงผ้านุ่งและผ้าขาวม้าสำหรับใช้ในครัวเรือน บางรายก็ทอผ้าไหมไว้ขาย แต่ก็มีจำนวนน้อย

ในระยะ 2 ปีที่ผ่านมา ทางกรมการพัฒนาชุมชนได้ก่อตั้งโครงการขึ้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะให้การฝึกอบรมเทคนิคใหม่ ๆ ในการปลูกต้นหม่อน การย้อมสีผ้า และการทอผ้าไหมกลุ่มสตรีทอผ้าได้รวบรวมสมาชิกขึ้น และทางกรมการพัฒนาฯ ก็ได้มอบเครื่องทอผ้าแบบที่กระตุกไว้ให้แก่หมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีเครื่องทอผ้าของตนเองจะได้มาใช้ พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือทางด้านวิธีการอื่น ๆ ถ้าโครงการนี้ประสบผลสำเร็จก็เป็นที่คาดหวังว่าการทอผ้าจะกลายเป็นอาชีพที่สำคัญของสตรีในหมู่บ้านเหล่านั้นดี ในปัจจุบันนี้มีสตรีเพียงร้อยละ 34 เท่านั้นที่ใช้เวลาในการทอผ้าตลอดทั้งสิ้น หลังฤดูทำนาแล้ว ซึ่งโดยปกติแล้วชาวนาไทยจะมีเวลาว่างในระหว่างเดือนมีนาคมและเมษายน

ระยะห่างของบ่อน้ำสาธารณะกับบ้าน

ในหมู่บ้านเหล่านั้นดี มีบ่อน้ำสาธารณะอยู่ 2 แห่ง บ่อหนึ่งสร้างโดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท อีกบ่อหนึ่งชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นภายใต้โครงการพัฒนาหมู่บ้าน บ่อน้ำทั้ง 2 แห่งนี้ใช้สำหรับบริโภคและอาบ คลองส่งน้ำชลประทานไม่มีในหมู่บ้านนี้ สตรีส่วนใหญ่มีบ้านห่างไกลจากบ่อน้ำสาธารณะ น้อยกว่า 100 เมตร สตรีอีก 39 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 28.7 กล่าวว่า บ่อน้ำอยู่ไกลจากบ้านของพวกเขาประมาณ 150 เมตร

โครงการวางแผนครอบครัวในหมู่บ้านเหล่านั้นดี

ประเทศไทยมีอัตราการเพิ่มของประชากร ในระดับที่สูงที่สุดประเทศหนึ่งในโลก ทั้งนี้เนื่องจากอัตราการตายของประชากรได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่อัตราเจริญพันธุ์ยังคงอยู่ในระดับสูง ในระยะครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 อัตราตายของประชากรมีระดับคงที่ประมาณ 30 คนต่อ 1,000 คน แต่เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ปรากฏว่าอัตราการตายได้ลดลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งถึงระดับต่ำกว่า 20 คนต่อ 1,000 คน ในราว พ.ศ. 2498 และลดลงเรื่อยมาจนถึงอัตรา 10 คน ต่อ 1,000 คน ในปี พ.ศ.2503 อัตราตาย 11 คนต่อ 1,000 คนนี้ เป็นอัตราการตายประมาณการขององค์การสหประชาชาติ ส่วนอัตราทางการของประเทศไทย ซึ่งไม่ได้คำนวณการ

ขาดตกบกพร่องในการสำรวจไว้ด้วยมีจำนวนเพียง 9 คนต่อ 1,000 คนเท่านั้น การที่อัตราตายลดลงอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้อายุขัยโดยเฉลี่ยของคนสูงขึ้น จาก 35 ปี ในปี พ.ศ. 2480 เป็นประมาณ 55 ปี สำหรับชาย และ 62 ปีสำหรับหญิง ในระหว่างปี พ.ศ. 2507 - 2509 ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเทคนิคการแพทย์ และบริการสาธารณสุขสมัยใหม่ คือ จะเห็นได้จากอัตราตายจากโรคที่สำคัญ เช่น มาเลเรีย ลดลงจาก 329 คน ต่อ 100,000 คนในปี พ.ศ. 2486 เหลือเพียง 18 คนต่อ 100,000 คนในปี พ.ศ. 2507

ในขณะที่เดียวกันที่อัตราตายของประชากรลดลง อัตราเกิดมิได้ลดลงไปด้วย ตรงกันข้ามผู้เชี่ยวชาญขององค์การสหประชาชาติประมาณว่า อัตราเกิดของประชากรอยู่ในระดับสูง ประมาณ 45 ถึง 50 ต่อ 1,000 คน ติดต่อกันมาตั้งแต่เริ่มศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้ เว้นแต่ในระยะสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่านั้น ในขณะที่เดียวกันสถิติทางการของประเทศไทยแสดงว่าอัตราเกิดของประชากรเพิ่มสูงขึ้น จนกระทั่งใกล้เคียงกับระดับ 40 คนต่อ 1,000 คนในปี พ.ศ. 2508 สถิติทางการซึ่งแสดงอัตราเกิดที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังกล่าวน่าจะมีความหมายถึงความก้าวหน้าในการปรับปรุงระบบทะเบียนราษฎรมากกว่าที่จะหมายความว่าอัตราเกิดของประชากรมีระดับสูงขึ้นจริง ๆ การศึกษาย่อย ๆ หลายโครงการ แสดงให้เห็นว่าประชากรมีความสนใจในการวางแผนครอบครัวตามสมควร และมีหลักฐานได้ว่ามีการใช้เครื่องมือการคุมกำเนิดอย่างกว้างขวางในบางกรณี อย่างไรก็ตามก็ดี ความสนใจดังกล่าวยังไม่สู้จะกว้างขวางและไม่มีระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้อัตราทางการเกิดลดลงได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอัตราเจริญพันธุ์โดยเฉลี่ยของหญิงไทยยังคงมีจำนวนประมาณ 6.5 คน

จำนวนประชากรของประเทศไทยในอนาคตขึ้นอยู่กับที่ว่า อัตราตายของประชากรจะลดลงสักเพียงไร และการชะลออัตราการเกิดของประชากรจะได้รับผลสำเร็จสักแค่ไหนเพียงไร อย่างไรก็ตามก็ดีได้มีการประมาณจำนวนประชากรของประเทศไทยในอนาคตขึ้นหลายแบบโดยมีข้อสมมติเกี่ยวกับอัตราเกิดและอัตราตายที่แตกต่างกันไป ประมาณการขั้นสูงซึ่งสมมติว่า อัตราเจริญพันธุ์คงอยู่ในระดับสูง และอัตราตายลดลงอย่างรวดเร็ว ปรากฏผลว่าประชากรในปี พ.ศ. 2523 จะมีจำนวนถึง 45.3 ล้านคน หรือ 2 เท่าของประชากรในปี พ.ศ. 2503 สำหรับประมาณการขั้นต่ำซึ่งสมมติว่าอัตราเกิดจะลดลงและอัตราตายจะค่อย ๆ ลดลง ปรากฏผลว่าประชากรในปี พ.ศ. 2523 จะมีจำนวนถึง 48.8 ล้านคน หรือเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2503 ร้อยละ 80 จากประมาณการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แม้ว่าจะใช้การประมาณการขั้นต่ำที่สุดอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศไทยจะยังคงอยู่ในระดับสูง

การเพิ่มขึ้นของประชากรในอัตราปัจจุบัน จะมีผลกระทบกระเทือน และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตัวอย่างเช่นในชนบท จะก่อให้เกิด

ปัญหาขาดแคลนอาหาร จะทำให้ความต้องการต่อสินค้าประเภทอาหารสูงขึ้น ๆ และจะทำให้จำนวนแรงงานในภาคเกษตรกรรมสูงขึ้น การที่จำนวนแรงงานในภาคนี้สูงขึ้น จะก่อให้เกิดผลสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนของเกษตรกรที่ติด ปัญหาด้านการศึกษาสำหรับเด็กรุ่นหลัง ปัญหาการขาดแคลนที่ดินในการเพาะปลูก ฯลฯ อนึ่ง สตรีในประเทศไทยตั้งครุภักย์บ่อยเกินไป และมีบุตรมากเกินไป สถานการณ์ดังกล่าวนี้มักจะทำให้สุขภาพของแม่และเด็กต้องเสื่อมโทรมลง อันจะทำให้ทั้งแม่และเด็กถึงแก่กรรมก่อนถึงวัยอันสมควรในอัตราสูงมาก นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็วของประชากรจะก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสาธารณสุขอื่น ๆ ติดตามมาด้วย

ในฤดูร้อน ปี 2510 คณะรัฐมนตรีลงมติเห็นด้วยกับรายงานที่แนะนำให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายเรื่องประชากรชาติขึ้นในระดับชาติ รายงานฉบับนี้ยังได้กล่าวว่า "รัฐบาลควรจะให้การสนับสนุนและขยายขอบเขตการช่วยเหลือด้านวางแผนครอบครัวให้แก่ครอบครัวซึ่งยากจนมีบุตรมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนภูมิภาคของประเทศ"

นอกจากนี้ ในปลายปี 2510 นายกรัฐมนตรี จอมพลถนอม กิตติขจร ในระหว่างการลงนามในข้อความเรื่องประชากรผู้นำของโลก ท่านได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า "รัฐบาลไทยเชื่อว่าบิดามารดามีสิทธิที่จะกำหนดว่าตนควรจะมีบุตรกี่คน"

ตอนต้นปี 2511 คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบให้จัดให้มีบริการด้านอนามัยครอบครัว ซึ่งได้เริ่มโครงการทดลองขึ้นที่อำเภอโพธาราม และขยายออกไปท้องถิ่นอื่น ๆ ในประเทศ โดยมีข้อแม้ว่า ชาวสารต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการคุมกำเนิดนั้นจะต้องให้เฉพาะแก่สตรี ซึ่งมีบุตรแล้วเท่านั้น

ในตอนปลายปี 2511 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแสดงความห่วงใยเกี่ยวกับการเพิ่มโดยรวดเร็วของประชากร และทรงมีพระราชดำรัสสนับสนุนการให้บริการด้านวางแผนครอบครัวของรัฐบาล ซึ่งให้แก่ประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนามัยแม่และเด็ก

ทางด้านกรมการพัฒนาชุมชน ก็ได้มีนโยบายที่จะสนับสนุนการวางแผนครอบครัวเพื่อช่วยในการแก้ปัญหาอันเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาชนบท เพื่อขจัดปัญหานี้ ทางกรมการพัฒนาฯ ได้วางโครงการวางแผนครอบครัวขึ้นในหมู่บ้านเพื่อที่จะให้คำแนะนำ และความรู้แก่ชาวบ้าน ในเรื่องการคุมกำเนิด โครงการนี้ได้ก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ในปัจจุบันนี้สตรีชนบทส่วนใหญ่ได้รับการฝึกอบรมและคุมกำเนิดกันอย่างแพร่หลาย

ความคิดเห็นเกี่ยวกับจำนวนบุตรต่อครอบครัว

ปัญหานี้ก่อให้เกิดการโต้แย้งวิจารณ์กันอย่างรุนแรงอยู่เป็นระยะเวลาหนึ่ง มีหลายคนให้ความเห็นว่า เราไม่สามารถพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้ ทรัพยากรที่ครอบครัวส่วนใหญ่

ในประเทศนั้น ยังมีคนที่พึ่งตนเองไม่ได้อยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งประเทศก็ไม่สามารถจะจัดการศึกษาให้เพียงพอกับทุกคนได้ เราต้องการประชาชนที่มีคุณภาพดี การที่มีพลเมืองคุณภาพดียิ่งจึงดีกว่ามีพลเมืองมากแต่คุณภาพต่ำ

ผู้วิจัยได้ถามความคิดเห็นเกี่ยวกับจำนวนบุตรกับสตรีชนบท ปรากฏว่าสตรีชนบทจำนวน 45 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 30 กล่าวว่า ควรจะมีบุตรประมาณ 4 คน สตรีอีกจำนวน 45 คน มีความเห็นว่า ควรจะมีแค่ 3 คน จำนวนดังกล่าวจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน นอกจากนี้ยังให้ความเห็นว่าบุตรเมื่อเติบโตขึ้นก็จะแยกย้ายออกไปทำมาหากินในที่อื่น ๆ ผลที่ตามมาคือ ไม่มีคนช่วยทำนา อีกประการหนึ่ง เมื่อแก่ชราก็เกรงจะถูกทอดทิ้งให้อยู่โดดเดี่ยว ไม่มีใครเหลียวแล

ทัศนคติความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติตัวของสตรีชนบท ต่อการวางแผนครอบครัว จำนวนของสตรีที่คุมกำเนิด

สตรีชนบทส่วนใหญ่ จำนวน 86 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 57.3 ได้คุมกำเนิดขณะที่ สตรีจำนวน 64 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 42.7 ไม่ได้คุม ผู้ที่ยังไม่คุมกำเนิดให้เหตุผลว่า ยังมีลูกน้อยเกินไปและยังต้องการที่จะมีลูกอีกสักคนหรือสองคน โดยทั่วไปข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าสตรีชนบทต่างก็ให้ความสนใจต่อบริการวางแผนครอบครัวระดับสูง

ระยะเวลาของการคุมกำเนิด

ในหมู่สตรีชนบทที่คุมกำเนิดจำนวน 83 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 96.5 ได้คุมกำเนิดติดต่อกันมาเป็นประจำ มีจำนวนเพียง 3 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.5 เท่านั้น ที่คุมเป็นบางโอกาส

วิธีการที่ใช้ในการคุมกำเนิด

สตรีชนบท ส่วนใหญ่จำนวน 38 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 44.2 นิยมใช้ยาเม็ด สตรีจำนวน 36 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 41.9 คุมโดยการใส่ห่วง (IUD.) มีสตรีจำนวน 10 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.6 ทำหมัน ส่วนการใช้ถุงยางอนามัยนั้น มีจำนวนเพียง 2 คนเท่านั้น สาเหตุที่นิยมใช้ยาเม็ดคุมกำเนิดกันมาก ก็เพราะยาเม็ดคุมกำเนิดมีขายอยู่ทั่วไป โดยไม่จำเป็นต้องใช้ใบสั่งยาจากแพทย์ และมีจำหน่ายในราคาพอสมควรในท้องตลาด บางครั้งทางกรมการพัฒนาฯ ก็นำไปแจกให้ฟรีพร้อมทั้งบริการใส่ห่วง (IUD.) ให้ด้วย

การให้กำเนิดบุตรคนแรก

เมื่อชาวบ้านแต่งงานกัน ก็มักจะมีลูกในปีแรกของการแต่งงาน คู่แต่งงานมักจะไม่มีโอกาสได้ปรึกษาหารือวางแผนล่วงหน้า เกี่ยวกับจำนวนบุตรที่ต้องการ หรือรู้จักวิธีการกำหนดขนาดของครอบครัว ส่วนมากจะปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ จนกระทั่งมีลูกถึง 4 หรือ 5 คน ก็จะเริ่มรู้สึกว่าการมีลูกมากเกินไปก็เลี้ยงดูไม่ไหว สตรีจำนวน 92 คน หรือคิดเป็น

ร้อยละ 63 ให้กำเนิดบุตรปีแรกของการแต่งงาน มีเพียง 17 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.6 เท่านั้น ให้กำเนิดบุตรคนแรกในระหว่างปีที่ 3 ของการแต่งงาน หรือระยะต่อมา แสดงให้เห็นว่า แนวโน้มของสตรีชนบทจะมีลูกเร็ว

การให้กำเนิดบุตรคนสุดท้าย

ในจำนวนสตรีที่ถูกสัมภาษณ์ 51 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 34.9 ให้กำเนิดบุตรคนสุดท้ายเมื่อสี่ปีมาแล้ว ในขณะที่สตรีจำนวน 8 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 9.3 ให้กำเนิดบุตรเมื่อปีที่แล้ว แสดงว่าสตรีเหล่านี้ยังมีลูกเล็ก ๆ ต้องเลี้ยงดู

เริ่มคุมกำเนิดครั้งแรก

สตรีชนบทส่วนใหญ่ จำนวน 21 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 31.4 เริ่มคุมกำเนิดเป็นครั้งแรกภายหลังจากคลอดบุตรคนที่ห้าแล้ว มีสตรีเพียง 8 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 9.3 เท่านั้น เริ่มคุมกำเนิดครั้งแรก หลังจากคลอดบุตรคนแรกแล้ว จากข้อมูลที่ได้แสดงให้เห็นว่า สตรีอายุน้อยจะคุมกำเนิดเร็วกว่าสตรีอายุมาก ในกลุ่มของสตรีที่มีอายุอยู่ในระหว่าง 15 - 20 ปี มีเพียงคนเดียวเท่าที่คุมกำเนิด และเริ่มคุมภายหลังจากคลอดบุตรคนแรกแล้ว ในกลุ่มของสตรีที่มีอายุระหว่าง 31 - 35 ปี จำนวน 56 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 62 คุมกำเนิดภายหลังจากคลอดบุตรคนแรกแล้วมี 1 คน คลอดบุตรคนที่สองแล้วมีจำนวน 7 คน คลอดบุตรคนที่สามแล้วมีจำนวน 5 คน คลอดบุตรคนที่สี่แล้ว มีจำนวน 8 คน คลอดบุตรคนที่ห้าแล้วมีจำนวน 24 คน และคลอดบุตรคนที่หกแล้วมีจำนวน 11 คน ตามลำดับ

สถานที่คลอดบุตร และผู้ทำคลอด

สตรีชนบทส่วนใหญ่ จำนวน 114 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 78.1 คลอดบุตรที่บ้าน มีสตรีจำนวน 18 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.3 คลอดที่โรงพยาบาล สตรีชนบทส่วนมากนิยมคลอดกับหมอต้าแย กับพยาบาลผดุงครรภ์ สตรีจำนวน 74 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.7 ให้หมอต้าแยทำคลอดให้ สตรีจำนวน 33 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 22.6 คลอดกับผดุงครรภ์ มีสตรีจำนวน 9 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 6.2 เท่านั้น ให้นายแพทย์ทำคลอดให้

ผู้ที่ให้คำปรึกษาในระหว่างตั้งครรภ์

สตรีชนบทจำนวน 72 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 48 ปรึกษากับเพื่อนและญาติพี่น้องเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวในระหว่างตั้งครรภ์ มีสตรีจำนวน 3 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2 ไปปรึกษาหมอสตรีที่ถูกสัมภาษณ์บางคนกล่าวว่าเขารู้สึกไม่สบายใจที่จะไปปรึกษากับคนที่ไม่รู้จักคุ้นเคย อีกทั้งมีความอายไม่กล้าปรึกษา

บุคคลแรกผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการคุมกำเนิด

สตรีที่ถูกสัมภาษณ์ จำนวน 68 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 45.3 กล่าวว่า ได้รับคำ

แนะนำเกี่ยวกับการคุมกำเนิดเป็นครั้งแรกจากพัฒนาการสตรี จำนวน 21 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 14.0 ได้รับฟังจากพนักงานอนามัย ส่วนที่เหลือได้ยินได้ฟังจากผู้ใหญ่บ้านและเพื่อน ๆ

เหตุผลในการคุมกำเนิด

มูลเหตุจูงใจให้สตรีชนบทเหล่านี้ยอมรับการคุมกำเนิด ก็เนื่องมาจากเหตุผลในทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด สตรีชนบท จำนวน 65 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 75.6 กล่าวว่าการคุมกำเนิดทำให้เขาสามารถควบคุมรายรับรายจ่ายของครอบครัว ถ้าหากว่าปล่อยให้มีลูกมาก ๆ ก็ยิ่งจะทำให้พวกเขายากจนลง ส่วนสตรีจำนวน 15 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 17.4 กล่าวว่าการอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอยากที่จะคุมกำเนิด โดยการใช้ ยาเม็ด ถุงยาง หรือใส่ห่วง ส่วนสตรีจำนวน 6 คน กล่าวว่าได้รับแรงสนับสนุนจากสามี ดังนั้นพอจะสรุปได้ว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสตรีชนบท ในเรื่องการวางแผนครอบครัว

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ลักษณะส่วนใหญ่ของครอบครัวในหมู่บ้านเหล่านี้ จะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะมีคนเกินกว่าห้าคนเล็กน้อย ครอบครัวที่มีลูกสาวแต่งงานแล้วอาศัยอยู่กับพ่อแม่ เป็นกรณีที่มีน้อยมาก ครूरเรือน และที่ดินติดกับบ้านเป็นมรดกตกทอดไปทางสายของญาติฝ่ายหญิง ซึ่งส่วนมากมักจะให้แก่ลูกสาวคนเล็ก ซึ่งตามปกติจะเป็นคนที่อยู่กับพ่อแม่ และแต่งงานเป็นคนสุดท้าย

สตรีชนบทที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ใช้เวลาของเขาอย่างมีประสิทธิภาพในการทำงานทั้งในและนอกบ้าน เรื่องการปรุงอาหาร ก็รู้จักวิธีการทำอาหารให้สุกเพื่อบริโภค แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความเสี่ยงเกี่ยวกับการเป็นโรคขาดอาหารและรับประทานอาหารไม่เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย ปัญหาเรื่องการระวังรักษาสุขภาพอนามัยของผู้เป็นมารดาในระหว่างตั้งครรภ์ การเลี้ยงดูทารก ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการโภชนาการ และยังมีเชื้อถือผิด ๆ เกี่ยวกับคุณค่าของอาหาร การให้ความรู้ และการศึกษาเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัย ควรจะได้พิจารณาจัดทำเป็นอันดับแรก สำหรับสตรีในหมู่บ้านนี้

ภายหลังจากได้รับคำแนะนำจากพัฒนาการแล้ว สตรีชนบทมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคุมกำเนิดพอสมควร และถ้าหากทางกรมการพัฒนาชุมชนจะได้จัดให้มีการฝึกอบรมสตรีเหล่านี้ภายหลังจากที่ได้คุมกำเนิดแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่สตรีในเรื่องการปฏิบัติตัวและรักษาตัวในระยะที่ใช้ยาคุมกำเนิด อนึ่ง ทีมวางแผนครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยนายแพทย์ พนักงานอนามัย ผดุงครรภ์ ควรจะไปเยี่ยมเยียนให้การตรวจรักษาเป็นระยะ ๆ เพื่อป้องกันโรคแทรกซ้อน อันอาจจะเกิดขึ้นแก่บรรดาสตรีที่คุมกำเนิดเหล่านี้

ควรจะได้จัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อให้สตรีแม่บ้านที่ไม่รู้หนังสือได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และอย่างน้อยก็จะช่วยให้สตรีแม่บ้านมีโอกาสฝึกฝนหาความรู้ การศึกษาที่แม่บ้านได้รับจากโรงเรียนมาเป็นเวลานานอาจจะลืมนั่นไป ถ้าหากได้มีการให้การศึกษแก่สตรีแม่บ้านเหล่านี้ ก็จะช่วยให้บรรดาสตรีเหล่านี้มีความรู้ ความเข้าใจในสถานการณ์บ้านเมือง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง พุดง่าย ๆ ก็คือ ช่วยทำให้เป็นคนรอบรู้ และทันต่อเหตุการณ์

ในด้านเกษตรกรรมนั้น มีสตรีจำนวนน้อยที่ปลูกพืชในฤดูแล้ง เช่น ปลูก ปอ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าความรู้ทางเทคนิคอยู่ในวงจำกัด การขาดแคลนน้ำก็เป็นปัญหาสำคัญ สตรีบางคนปลูกแตงโมและผักต่าง ๆ ภายหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว แต่การเพาะปลูกก็ทำกันอยู่ในวงแคบในสมัยก่อนมีการปลูกต้นหม่อนและเลี้ยงไหมกันเป็นลำเป็นสันและถือว่าเป็นอาชีพรองลงมาจาก การปลูกข้าว แต่ก็มีสตรีจำนวนน้อยที่ปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเพื่อการค้า การใช้เครื่องทุ่นแรงเป็นสิ่งจำเป็นในการทำงานแต่ปรากฏว่าไม่มีผู้ใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำงานเลย เพราะฉะนั้นควรจะได้มีการส่งเสริมแนะนำเทคนิคทางด้านเกษตรสมัยใหม่เข้าไป และพัฒนาควรจะเป็นผู้ทำหน้าที่กระจายความรู้ และติดตามผลงาน ตลอดจนการเพิ่มพูนทักษะให้แก่สตรีในสิ่งที่เขาทำอยู่ ตลอดจนการสาธิต การสาธิตนี้จะต้องมีอยู่เสมอ การสาธิตเป็นการแสดงให้ชาวบ้านได้เห็นด้วยตาของตนเอง ตัวอย่างเช่น เมื่อแนะนำพืชชนิดใหม่เข้าไป ก็จะต้องมีการสาธิต ทำแปลงทดลองให้เขาดูเป็นตัวอย่าง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การสาธิตช่วยให้ชาวบ้านตระหนักถึงความจริง ก่อให้เกิดความเชื่อโดยวิธีการนี้ สตรีชนบทก็จะยอมรับการเปลี่ยนแปลง และอาจจะมีความสงสัยก็จะ ได้ซักถามให้เป็นที่แน่ใจก่อนนำไปปฏิบัติ

ควรจัดให้มีการฝึกอบรมสตรีแม่บ้าน ที่ต้องการจะเปลี่ยนอาชีพจากการเกษตรกรรมไปสู่อชีพอื่น ๆ การฝึกอาชีพ เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า การทอผ้า ที่จัดขึ้นในกลุ่มของสตรีควรจัดให้มีระยะเวลาพอสมควร เพื่อที่สตรีแม่บ้านจะได้มีโอกาสฝึกฝน เท่ากับเป็นการให้การศึกษผู้ใหญ่แก่บรรดาสตรีแม่บ้านเหล่านี้ และหลังจากที่จบการฝึกอบรมแล้ว ก็ควรจัดให้มีการฝึกอบรมใหม่ ในระยะห่างกันพอสมควรในหมู่บ้านนี้ ทางกรมการพัฒนาฯ ได้จัดการฝึกอบรมการทอผ้าให้แก่สตรีที่สนใจครั้งหนึ่งนานมาแล้วพูดถึงความรู้และประสบการณ์ก็ยังไม่ดีเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น ทางกรมการพัฒนาชุมชนควรจัดให้มีการติดตามผลอย่างใกล้ชิด และติดตามผลการปฏิบัติงานของกลุ่มส่งเสริมอาชีพสตรี ภายหลังจากที่ได้ให้การฝึกอบรมแล้วเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกได้มีความสนใจยิ่งขึ้น และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มติดต่อกันไป

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า ไม่มีการส่งเสริมสินค้าที่ผลิตได้ ตลอดจนไม่มีการกำหนดราคาของสินค้า และควบคุมคุณภาพของสินค้า อีกทั้งการส่งเสริมทางด้านขายผลิตภัณฑ์ และการหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ เหล่านี้เป็นต้น เป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมอาชีพใหม่ ดังนั้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นี้ จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากองค์กรรัฐบาล และองค์กรเอกชนต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้อง หาทางปรับปรุงแก้ไขระบบการตลาด สำหรับจำหน่ายสินค้าจากชนบท อาจจะทำในรูปของการตั้งศูนย์กลางซื้อขาย และแลกเปลี่ยนสินค้าจากชนบทเพื่อประกันและรับรองคุณภาพ และราคาให้อยู่ในระดับมาตรฐาน ในระยะแรกนี้กรมการพัฒนาชุมชน จะต้องเป็นผู้ประสานงานและขอความช่วยเหลือจากองค์กรอื่น ๆ

ควรจัดให้มีสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อจะได้เป็นการแบ่งเบาภาระของสตรีแม่บ้าน ที่จะต้องคอยดูแลเลี้ยงดูลูกตลอดทั้งวัน ศูนย์ฯ นี้ จะช่วยให้บรรดามารดาทั้งหลายมีเวลาไปประกอบอาชีพธุรกิจอย่างอื่น และช่วยแบ่งความรับผิดชอบให้การศึกษาบรมแก่เด็กก่อนวัยเรียนเหล่านี้ ดีกว่าที่จะปล่อยให้เด็กเหล่านี้เล่นกลางแจ้ง กลางฝน ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร เด็กเหล่านี้ต้องการอาหารที่บำรุงสุขภาพตลอดจนการฝึกอบรมให้เป็นผู้ที่มีระเบียบในสังคม สถานรับเลี้ยงเด็กควรจัดตั้งขึ้นและได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งที่เป็นของเอกชนและรัฐบาล เพื่อว่าจะได้ดึงดูดทุนมาจากหลายแหล่งด้วยกัน